

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Colecție coordonată de
LIVIA ȘARAS

Serhii Plokyh

PORTILE , EUROPEI

O ISTORIE A UCRAINEI

Traducere din engleză de
SMARANDA CÂMPEANU

TREI

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

Adresa: București, Calea Victoriei, 131
Telefon: 0211 312 3123

PARTEA A IV-A: RĂZBOAIELE MONDIALE / 231

18. Nașterea unei națiuni / 233

19. Un vis năruit / 247

20. Comunism și naționalism / 261

21. Fortăreața lui Stalin / 278

22. *Lebensraum*-ul lui Hitler / 292

23. Învingătorii / 310

PARTEA A V-A: DRUMUL CĂTRE INDEPENDENȚĂ / 323

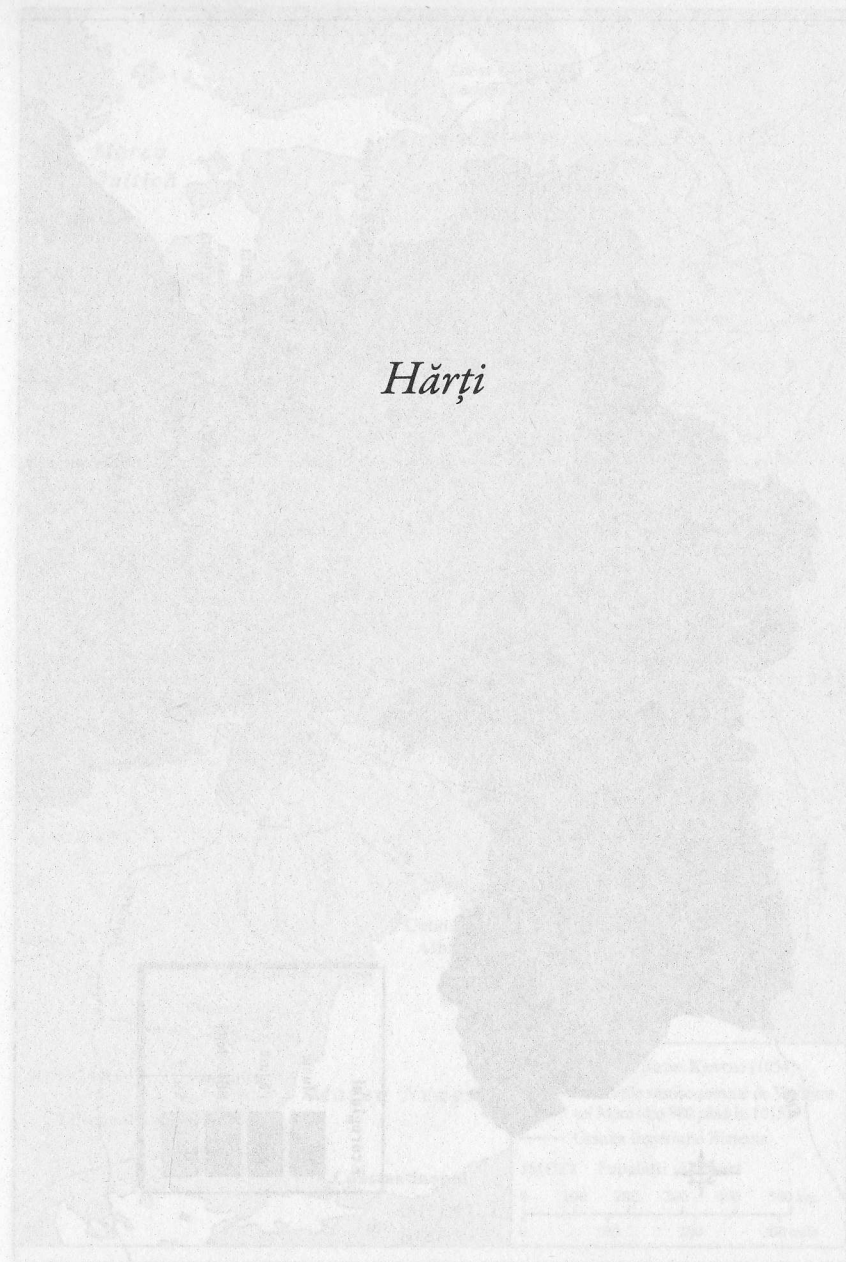
24. A doua republică sovietică / 325

25. Adio, Lenin! / 341

26. Piața Independenței / 358

27. Prețul libertății / 373

Epilog: Semnificațiile istoriei / 383

Mulțumiri / 393*Cronologie istorică* / 395*Personalități ale istoriei ucrainene* / 405*Glosar* / 411*Bibliografie* / 413*Index* / 419

Hărți

Coloniile geografice 770-1001.HH. 4501-089. Anavașka zana.
 Surse: Zanon, E. Košan, Bohdan Y. Nebesko, Myroslav Yurkevici.
Historical Dictionary of Ukraine, Scarecrow Press, Lanham, Maryland
 Toronto, Oxford, 2005.

1

CAPĂȚUL LUMII

Primul cronicar care a scris despre istoria teritoriilor locuite de ucraineni a fost Herodot, însuși părintele istoriei. Această onoare le este de cele mai multe ori rezervată istoriilor unor țări și popoare ce aparțin lumii mediteraneene. Ucraina — o întindere de stepe, munți și păduri, situată la nord de Marea Neagră, care le era cunoscută grecilor sub numele de *Pontos euxeinós* (Marea Ospitalieră, denumire latinizată de romani sub forma *Pontus euxinus*) — era o componentă importantă a acelei lumi. Însemnătatea sa era una deosebită. Universul lui Herodot gravita în jurul orașelor-stat ale Greciei antice, care se întindeau până în Egipt în sud și Crimeea și stepele pontice în nord. În timp ce Egiptul era o țară cu o cultură și o filosofie antice, demne de a fi studiate și imitate, teritoriul Ucrainei de astăzi reprezenta o frontieră *per se*, în care civilizația grecească își întâlnea *alter ego*-ul barbar. Acesta a fost primul hotar al unei sfere politice și culturale care avea să devină cunoscută lumii sub numele de Occident. Aici a început Occidentul să se definească pe sine, dar să îi definească și pe „ceilalți“.

Herodot, în greacă Herodotos, era din Halicarnas, un oraș grecesc aflat în Turcia de astăzi. A trăit, a scris și și-a relatat *Istoriile* în secolul al V-lea î.Hr., când regiunea sa de baștină făcea parte din Imperiul Persan. Herodot și-a petrecut o bună parte a vieții la Atena, a trăit în sudul Italiei și a străbătut în lung și în lat zona Mediteranei și Orientul Mijlociu, ajungând, printre altele, și în Egipt și Babilon. Un admirator al democrației ateniene, scria în greaca ionică, dar preocupările lui erau cât se poate de globale pentru perioada respectivă. Opera sa *Istoriile*, împărțită mai târziu în nouă volume, descria originile războaielor greco-persane

care au izbucnit în 499 î.Hr. și au continuat până la mijlocul secolului al V-lea î.Hr. Herodot a trăit o bună parte a acestor vremuri și a studiat subiectul timp de treizeci de ani după încheierea războaielor în 449 î.Hr. A descris conflictul ca pe o luptă eroică între libertate și sclavie — prima fiind întruchipată de greci, iar cea de-a doua de persani. Cu toate că avea simpatii politice și ideologice în acest conflict, și-a dorit să prezinte ambele părți ale poveștii. Așa cum spune chiar el, și-a propus „să nu pălească prin trecerea vremii, iar isprăvile mari și minunate săvârșite și de greci, și de barbari să nu fie date uitării”^{*}.

Interesul lui Herodot pentru latură „barbară” a istoriei i-a călăuzit atenția către stepele pontice. În 512 î.Hr., cu treisprezece ani înainte de începerea războaielor, Darius cel Mare, de departe cel mai puternic conducător al Imperiului Persan, și-a extins stăpânirea asupra acestui teritoriu pentru a se răzbuna pe sciții care îl înșelaseră. Regii sciți, conducători nomazi ai unui teritoriu vast situat la nord de Marea Neagră, l-au făcut pe Darius să mășăluiască drum lung, de la Dunăre până la Don, în căutarea armatei lor deosebit de mobile, fără să-i dea nici măcar șansa de a intra în luptă. Aceasta a fost o înfrângere umilitoare pentru un conducător care avea să reprezinte o amenințare majoră pentru greci cincisprezece ani mai târziu. În *Istoriile* sale, Herodot a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a relata tot ce știa sau aflase vreodată despre misterioșii sciți, teritoriile, obiceiurile și societatea acestora. Totuși, după cât se pare, în pofida nenumăratelor sale călătorii, Herodot nu a ajuns niciodată în respectiva regiune și s-a bazat pe poveștile relatate de alții. Însă descrierile detaliate ale sciților și ale teritoriilor și popoarelor aflate sub stăpânirea lor au făcut din el nu numai primul istoric, ci și primul geograf și primul etnograf al Ucrainei.

Teritoriile de la nord de Marea Neagră au fost colonizate pentru prima dată în jurul anilor 45 000 î.Hr. de oamenii de Neanderthal, vânători de mamuți, după cum aflăm în urma săpăturilor arheologice care au scos la lumină așezările lor. Trei mii de ani mai târziu, oamenii stabiliți în stepele pontice au domesticit calul, potrivit altor mărturii furnizate de arheologi. În mileniul al cincilea î.Hr., reprezentanții așa-numitei culturi Cucuteni-Tripolia au colonizat ținuturile de silvostepă, dintre Dunăre și

* Herodot, *Istorii*, vol. 1, studiu introductiv de Adelina Piatkowski, traducere, notițe istorice și note de Adelina Piatkowski și Felicia Vanț-Ștef, Editura Științifică, București, 1961, p. 15. În continuare, citatele din Herodot au fost preluate din această ediție. (N. red.)

Nipru. Aceștia se ocupau cu creșterea animalelor și agricultura, au construit așezări întinse și au realizat statuete de lut și ceramică bogat pictată.

Înainte ca Herodot să înceapă să recite pasaje din operele sale la sărbătorile publice din Atena, majoritatea grecilor știau foarte puține despre regiunea aflată la nord de Marea Neagră. Aceștia o considerau o țară locuită de sălbatici și un teren de joacă al zeilor. Unii dintre ei credeau că acolo, pe o insulă aproape de gura de vărsare a Dunării sau a Niprului, își găsisse odihna veșnică Ahile, eroul Războiului Troian și al *Illiadei* lui Homer. Amazoanele, femeile războinice din mitologia greacă, vestite pentru că își tăiau sânul drept pentru a mânui mai bine arcul, erau plasate tot în această regiune, probabil pe malurile fluviului Don. Iar apoi erau și taurosciții, cruzii locuitori ai Crimeii, o peninsulă cunoscută grecilor sub numele de Tauris (sau Taurida). Prințesa acestora, Ifigenia, nu arăta pic de milă călătorilor ghinionști care căutau să se adăpostească de furtunile de pe Marea Neagră pe țărmurile muntoase ale Crimeii. Ea îi sacrifică pe altarul zeiței Artemis, care o salvase în momentul în care tatăl său, Agamemnon, o condamnase la moarte. Puțini erau cei care doreau să călătorească în regiuni atât de periculoase precum cele care se învecinau cu „Marea Ospitalieră”, care, de fapt, era foarte greu navigabilă și bine-cunoscută pentru furtunile puternice care izbucneau din senin.

Grecii au auzit prima dată despre tărâmurile și popoarele aflate la nord de Marea Neagră de la un neam de războinici, cimerienii, care și-au făcut apariția în Anatolia după ce sciții i-au izgonit din stepele pontice în secolul al VIII-lea î.Hr. Cimerienii nomazi s-au îndreptat mai întâi spre Caucaz, iar apoi spre sud, către Asia Minor, întâlnind în drumul lor civilizații mediteraneene cu o tradiție sedentară îndelungată și realizări culturale deosebite. Odată ajunși aici, acești războinici nomazi au fost văzuți ca întrupând esența barbariei, iar reputația le-a fost consemnată chiar și în Biblie, unde Ieremia îi descrie în felul următor: „Iată vine un popor din țara de miazănoapte, un popor mare se ridică de la marginile pământului și ai săi țin în mână arcul și sulița. Și sunt cruzi și neîndurați, glasul lor mugeste ca marea și vin pe cai, gata să lupte ca un singur om, împotriva ta...”^{*} Imaginea de războinici nomazi a cimerienilor a pătruns și în cultura populară modernă, Arnold Schwarzenegger interpretând rolul lui Conan Barbarul — un personaj fictiv, inventat în 1923

* „Ieremia”, 6:22–23, în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015. (N. red.)

de scriitorul Robert E. Howard — ca rege al Cimeriei într-o producție hollywoodiană din 1982.

Crimeea și țărmurile nordice ale Mării Negre au fost înglobate în universul grec în secolele al VII-lea și al VI-lea î.Hr., după ce cimerienii au fost nevoiți să-și părăsească ținuturile de baștină. În regiune au început să apară colonii grecești, majoritatea fondate de coloniști din Milet, unul dintre cele mai puternice orașe-stat grecești ale epocii. Sinope, întemeiată de milesieni pe țărmul sudic al Mării Negre, a devenit o metropolă în toată puterea cuvântului. Printre coloniile de pe țărmul nordic se numărau Panticapaion, în apropierea orașului Kerki din zilele de astăzi, Theodosia, pe locul Feodosiei de azi, și Chersones, din apropierea Sevastopolului modern. Toate trei se aflau în Crimeea. Însă cea mai cunoscută colonie a Miletului a fost de departe Olbia, situată la gura Bugului de Sud, exact acolo unde se varsă în estuarul unui fluviu încă și mai mare, Niprul, apele reunite ale celor două cursuri de apă curgând apoi în Marea Neagră. Orașul avea ziduri de piatră, o acropolă și un templu ridicat în cinstea lui Apollo Delphinios. Potrivit arheologilor, în perioada ei de glorie, Olbia se întindea pe o suprafață de peste 120 de acri. În oraș trăiau aproximativ 10 000 de oameni, care adoptaseră o formă democratică de guvernare și administrau relația cu metropola Milet prin intermediul unui tratat.

Prosperitatea Olbiei, asemenea bunăstării altor orașe și centre comerciale grecești (emporii) din regiune, depindea de bunele relații întreținute cu populațiile băștinașe din stepele pontice. La momentul fondării orașului și pe parcursul celei mai prospere perioade ale sale, respectiv secolele al V-lea și al IV-lea î.Hr., întâmplarea a făcut ca localnicii să fie sciți, un conglomerat de triburi de origine iraniană. Grecii din Olbia și vecinii lor nu numai că au conviețuit și au făcut comerț unii cu ceilalți, dar s-au și căsătorit între ei, dând naștere unei populații numeroase de origine mixtă, greacă și „barbară“, ale cărei obiceiuri combinau tradițiile grecești cu cele locale. Negustorii și navigatorii din Olbia transportau cereale, pește uscat și sclavi către Milet și alte regiuni ale Greciei și aduceau înapoi vin, ulei de măsline, obiecte grecești de artizanat, inclusiv textile și produse de metal, pe care le vindeau în piețele locale. Mai aduceau și obiecte de lux din aur, după cum o atestă săpăturile efectuate la tumulii regilor sciți. Stepele din sudul Ucrainei sunt presărate cu o mulțime de asemenea tumuli, din care astăzi nu au mai rămas decât niște mici coline, cunoscute în ucraineană sub numele de *kurhani* (gorgane).

Însă de departe cel mai impresionant obiect realizat din așa-numitul aur scit, un colan cu trei rânduri ornamentale, a fost descoperit în sudul Ucrainei în 1971 și poate fi admirat astăzi la Muzeul Ucrainean al Comorilor Istorice din Kiev. Colanul, care datează probabil din secolul al IV-lea î.Hr. și despre care se crede că a împodobit cândva pieptul unui rege scit, ne oferă o imagine de ansamblu asupra activităților tipice societății și economiei scite. În centru sunt înfățișați doi bărbați sciți bărboși, îngenucheați, care țin în mâini un cojoc din piele de oaie. Având în vedere metalul din care este realizat întregul pieptar, imaginea te poartă cu gândul la lâna de aur a argonauților — un simbol al autorității și puterii regale. La dreapta și la stânga scenei centrale, se pot vedea animale domestice — cai, vaci, oi și capre. Sunt, de asemenea, înfățișați sclavi sciți, unul mulgând o vacă, altul o oaie. Ornamentația colanului indică în mod clar faptul că sciții trăiau într-o societate dominată de războinicii din stepă, a cărei economie depindea de creșterea animalelor.

În vreme ce imaginile înfățișându-i pe sciți și animalele domestice ne introduc în lumea sciților, reprezentările animalelor sălbatice de pe pieptar, în schimb, ne oferă informații mai degrabă despre felul în care își imaginau grecii frontierele cele mai îndepărtate ale universului lor decât despre adevărata viață din stepele pontice. Lei și pantere urmăresc mistreți și căprioare, în timp ce grifoni înaripați — cele mai puternice animale în mitologia greacă, jumătate vulturi, jumătate lei — atacă un cal, animalul cel mai important pentru modul de viață al sciților. Colanul constituie un simbol ideal nu numai pentru transferul cultural grecesc, dar și pentru interacțiunea dintre universul grecesc și cel scit în stepele pontice.

Această împletire între culturi i-a permis lui Herodot să culegă informații relevante despre stilul de viață scit, pe care nu le-ar fi putut scoate la iveală niciun șantier arheologic. Mitul fondator al poporului scit face cu certitudine parte din această categorie. „După câte spun sciții, cel mai tânăr dintre toate neamurile pământului este neamul lor“, afirma Herodot în volumul *Istoriei*, și s-ar trage dintr-un anume Targitaos, care ar fi avut trei fii. „Pe timpul domniei acestora, au căzut în Sciția din cer niște lucruri de aur; un plug, un jug, o bardă cu două tășuri și o cupă“, după cum relatează Herodot mitul fondator scit. Doi dintre frații mai mari au încercat să ia darurile din ceruri, însă acestea au luat foc; numai mezinul a reușit să le ia și să le păstreze. El a fost pe dată recunoscut drept conducător suprem al regiunii și a întemeiat tribul scit cunoscut sub numele de sciții regali,

care a dominat stepele pontice și a păstrat aurul căzut din ceruri. Se pare că sciții se considerau populația băștinașă a regiunii. Altfel, nu ar fi pretins că părinții întemeietorului lor, Targitaos, erau un zeu al cerurilor și o fiică a lui Boristene, Niprul de astăzi, principalul fluviu ce străbate zona. Același mit ne sugerează faptul că, deși erau conduși de căpetenii nomade, sciții se considerau a fi și agricultori. Printre uneltele primite din ceruri se număra nu numai un jug, dar și un plug, simbol evident al unei culturi sedentare.

Într-adevăr, Herodot i-a descris pe sciți ca fiind împărțiți în două grupuri, călăreți și agricultori, fiecare grup ocupând propria nișă ecologică în regiunea de la nordul Mării Negre. Pe țărmul drept al Niprului, așa cum este acesta văzut de pe un vas ce navighează înspre sud, chiar deasupra coloniei grecești Olbia — ai cărei cetățeni și vizitatori au constituit principala sursă de informare pentru Herodot —, el a identificat un alt trib, numit callipizi, probabil descendenți ai căsătoriilor mixte dintre grecii și sciții locali. La nord, de-a lungul Nistrului și la nord de stepele controlate de sciții regali, trăiau alazonii, care „în alte privințe, au aceleași obiceiuri ca sciții, dar, pe deasupra, ei seamănă și se hrănesc cu cereale, precum și cu ceapă, usturoi, linte și mei“. La nord de alazoni, pe malul drept al Niprului, Herodot i-a identificat pe plugarii sciți, care cultivau și vindeau cereale. Pe malul stâng al fluviului, i-a așezat pe agricultorii sciți numiți boristenii. Herodot scria că aceste triburi erau oarecum diferite de sciții de la sud, care populau stepele pontice.

Istoricul grec considera că regiunile situate de-a lungul Niprului erau unele dintre cele mai roditoare din lume:

Boristene, care, după Istru, este cel mai mare dintre ele și, după părerea mea, fluviul cu cele mai mănoase câmpii, nu numai printre râurile sciților, ci și printre toate celelalte, afară doar de Nilul Egiptului. Alături de acesta din urmă este cu neputință să pui vreun alt râu. Față de celelalte însă, Boristene este cel mai îndestulător; de-a lungul lui se află pășuni frumoase și bogate pentru turme; pește dă mult, de cel mai bun soi, iar apa lui este foarte bună de băut și curge limpede pe lângă ape măloase; bucatele pe malurile lui sunt minunate, iar iarba, acolo unde pământul nu e semănat, crește uimitor de înaltă.

O descriere cu adevărat potrivită. Cernoziomul bazinului Niprului este considerat și azi cel mai roditor din lume, dând Ucrainei moderne renumele de „grânarul Europei“.

Dar pământurile de pe cursul mijlociu al Niprului, unde se stabilise o populație de agricultori, nu constituiau extremitatea frontierei lui Herodot. Mai existau alte popoare spre nord, despre care nu numai grecii din colonii, dar nici sciții, indiferent de pătura socială din care proveneau, nu știau aproape nimic. Aceste triburi populau zonele de ultimă frontieră. Cei care sălășluiau pe malul drept al Niprului purtau numele de neuri; cei de pe malul stâng, situați mult mai la est și mai la nord, erau numiți pur și simplu canibali. Herodot nu știa prea multe despre ei, însă neurii locuiau în zona mlaștinilor râului Pripeat, la granița care desparte azi Ucraina de Belarus, zonă care este considerată a fi unul dintre posibilele locuri de obârșie ale vechilor slavi, unde se vorbesc unele dintre cele mai vechi dialecte ucrainene.

Dacă ne încredem în Herodot și în sursele sale, regatul sciților era un conglomerat de grupuri etnice și culturi diverse, în cadrul căruia geografia și ecologia determinau statutul fiecărui grup social în structura generală a organizării statale și a diviziunii muncii. Grecii și sciții elenizați locuiau pe coastă și slujeau ca intermediari între lumea mediteraneană a Greciei și zona continentală, atât sub aspect comercial, cât și cultural. Principalele produse comercializate — cerealele și peștele uscat, dar și sclavii — proveneau din întinderile împădurite sau zonele de silvostepă. Pentru a ajunge la porturile de la Marea Neagră, aceste produse, îndeosebi cerealele și sclavii, trebuiau să treacă prin stepele locuite de sciții regali, care controlau comerțul și își păstrau grosul câștigurilor. O parte a comorilor de aur acumulate de aceștia a rămas în tumulii din regiune. Deosebirea descrisă de Herodot, dintre zonele de coastă, stepă și pădure, avea să constituie una dintre principalele sciziuni din istoria Ucrainei — dăinuind timp de secole, dacă nu chiar milenii.

Lumea scită atât de diversificată, descrisă în *Istorie*, a luat sfârșit în secolul al III-lea î.Hr. Romanii, care au luat în stăpânire coloniile elene de la nord de Marea Neagră și care și-au extins protecția asupra acestora în secolul I î.Hr., au intrat în contact cu alți stăpâni ai stepii.

Un nou val de nomazi din est, sarmații, i-a înfrânt, înlăturat și, în cele din urmă, i-a înlocuit pe călăreții sciți, care controlau rutele comerciale dintre zonele agricole și coloniile grecești. La fel ca sciții, și acești nou-soșiți erau de origine iraniană. Herodot, care i-a plasat la est de fluviul Don, a consemnat o legendă potrivit căreia aceștia ar fi fost descendenții

sciților și ai amazoanelor care scăpaseră din prizonieratul grecesc. Asemenea lor, sarmații erau împărțiți în diverse triburi și stăpâneau mai multe populații, printre care se numărau roxolanii, alanii și iazigii. Sarmații au dominat stepele pontice timp de cinci sute de ani, până în secolul al IV-lea d.Hr. La apogeul puterii lor, controlau întreaga regiune de la Volga în est până la Dunăre în vest și pătrunseseră în Europa Centrală până la fluviul Vistula.

Sarmații au fost o putere regională la fel de mare ca sciții, însă despre ei nu știm atât de multe lucruri. Și asta în mare parte pentru că schimburile comerciale dintre coloniile grecești și ținuturile continentale ale Ucrainei (și odată cu acestea și circulația informațiilor), care înfloriseră pe vremea sciților, aproape că au fost sistate sub sarmați. Nou-veniții i-au izolat pe sciți în Crimeea, unde foștii conducători au pus bazele unui nou regat cunoscut sub numele de Scythia Minor (Sciția Mică). Sciții controlau peninsula și stepele din vecinătatea nordică a acesteia, inclusiv coloniile grecești. Sarmații stăpâneau restul stepei pontice, dar nu aveau acces la colonii. La rândul lor, sciții pierduseră controlul asupra stepei și zonelor din interiorul continentului. Conflictul dintre noii și vechii stăpâni ai stepei a afectat comerțul local și prosperitatea și, în timp, chiar siguranța coloniilor grecești (căci sciții și alți nomazi pretindeau bani și bunuri de la coloniști, indiferent dacă negoțul era sau nu înfloritor). Un alt factor la fel de important care a redus schimburile comerciale a fost apariția unor noi furnizori de produse agricole pe piețele mediteraneene. Grâul din Egipt și din Orientul Mijlociu ajungea acum pe țărmurile Mării Egee și Mării Ionice de-a lungul unor rute securizate prin cuceririle lui Alexandru cel Mare și prin ascensiunea Imperiului Roman.

În secolul I î.Hr., în momentul în care romanii și-au extins influența pe coasta nordică a Mării Negre, comerțul de altădată a reînflorit într-o oarecare măsură, iar coloniile grecești aflate acum sub tutela Romei s-au bucurat de o siguranță relativă, deși acest proces s-a dovedit a fi o luptă cel puțin anevoioasă. Ovidiu (Publius Ovidius Naso), care a fost exilat de împăratul Augustus în anul 8 d.Hr. în portul Tomis de pe țărmul Mării Negre, în România de astăzi, și care a murit acolo 10 ani mai târziu, a lăsat în urma sa o descriere realistă a pericolelor cu care te puteai confrunța în viața de zi cu zi într-o colonie maritimă grecească la începutul primului mileniu al erei noastre.

*Aici, ordii de barbari te-amenință cu jafuri
Și cu război: rușine li-i altfel a trăi!
Pe-afară nu ești sigur: colina e încinsă
Cu ziduri mici, și locul se apără pe el.
Când nu te-aștepți, ca stolul de păsări vin dușmanii:
Abia-i zărești și-ndată cu prada s-au și dus.
Ades pe străzi culegem săgeți înveninate,
Ce vin de peste ziduri; de-aceea, rareori
Cuteaz-un om să iasă la câmp: nefericitul
C-o mână e pe armă, cu cealaltă pe plug!
Din nai păstorul cântă cu coifu-n cap-aice,
Și turma nu se teme de lup, ci de război!
Rău te-ngrădești cu zidul, dar chiar și înăuntru
Duci frica unor barbari amestecați cu greci.
Doar barbarii de-a valma cu noi își duc viața:
Mai mult de jumătate din case le au ei.**

Această nefericită stare de fapt, generată de relațiile ostile cu vecinii „barbari” și de lipsa de siguranță, nu avea cum să nu se reflecte în mod negativ asupra coloniilor odinioară prospere din regiune. Dion Chrysostomul, un orator și filosof grec, care pretindea că vizitase orașul Olbia (cunoscut străinilor din epoca aceea sub numele de Boristene) la sfârșitul secolului I d.Hr., a lăsat o descriere plină de acuratețe a unei colonii în declin:

Ținând cont și de dimensiunea lui, orașul Boristene nu mai are nimic de-a face cu faima sa străveche din pricina repetatelor jafuri și războaie suferite. Căci, cum orașul a fost înconjurat de barbari o perioadă atât de îndelungată — niște barbari care sunt, de fapt, cei mai războinici dintre toți —, se află într-o veșnică stare de război... Din acest motiv, soarta grecilor din regiune este într-adevăr nefericită, unii dintre ei nu mai sunt uniți ca să poată întemeia orașe, în timp ce alții au parte de o existență nefericită în comunitate și, în plus, barbarii sunt pretutindeni.

Iată starea în care se aflau coloniile grecești la mai bine de un secol de la sosirea romanilor. Regiunea nu și-a recăpătat niciodată prosperitatea și

* Ovidiu, *Tristele. Ponticele*, traducere și prefață de Teodor Naum, Editura Univers, București, 1972. (N. red.)

nici nu a reînviat relațiile comerciale și legăturile cu ținuturile din interiorul continentului pe care le întreținuse pe vremea lui Herodot. Trăind într-o veșnică stare de conflict sau cu teama că ar putea izbucni un război cu populația locală, coloniștii nu știau prea multe lucruri despre vecinii lor. „Și Bosforu-i pe-aice și Tanais și Lacul Meotic; alte nume abia dacă le știi — scria Ovidiu, privind la nord și la est de Tomis, orașul în care era exilat. Iar dincolo... nimic, decât pustiu și gheață. De marginile lumii, ah! cât de-aproape sunt!”

Contemporanul lui Ovidiu, Strabon, autorul celebrei opere *Geografia*, știa mai multe despre stepa pontică decât faimosul exilat roman. De la el aflăm numele triburilor sarmaților și zonele pe care aceștia le stăpâneau. Potrivit lui Strabon, iazigii și roxolanii erau „din cei care își poartă casa în căruțe” sau nomazi, însă faimosul geograf nu ne oferă, practic, nicio informație despre populația sedentară din zonele de silvostepă din apropierea Niprului, ca să nu mai vorbim despre zonele împădurite aflate mai departe spre nord. Spre deosebire de Ovidiu însă, el nu a locuit printre barbari; și nici sursele sale nu erau la fel de bune precum cele ale lui Herodot. Cei de la care își culegea informațiile nu știau nimic despre „locuitorii de la nord” și Strabon se plângea de ignoranța care predomină: „Aceași lipsă de cunoaștere le acoperă și pe celelalte neamuri așezate în continuarea acestora spre miazănoapte. Într-adevăr, nu-i cunoaștem nici pe bastarni, nici pe sauromați și, cu un cuvânt, nici pe cei ce locuiesc mai sus de Pont, nici la ce distanță se află ei de marea Atlantică, nici dacă ating țărmurile ei.”*

Sursele lui Strabon proveneau din una dintre colonii, dar, în vreme ce Herodot făcuse nenumărate referințe la Nipru, Strabon părea să fie mai familiarizat cu Donul. Furnizorii lui de informații proveneau probabil din Tanais, o colonie grecească situată la gura de vărsare a Donului, care ținea de Regatul Bosforului, cea mai puternică uniune de colonii grecești, care fusese readusă la viață odată cu sosirea romanilor. Pentru Strabon, Donul avea o însemnătate deosebită. Reprezenta frontiera estică a Europei, termen folosit în lumea egeeană pentru a descrie teritoriile din lumea largă în care grecii își făcuseră simțită prezența. Europa se afla la vest de Don, în timp ce Asia începea la est de acesta.

Astfel, la începutul mileniului I d.Hr., în momentul în care romanii soseau în coloniile pontice, teritoriile ucrainene se aflau din nou exact la

frontiera a ceea ce avea să devină civilizația occidentală. Granița nordică a lumii elene devenise acum granița estică a Europei. Aici avea să rămână timp de aproape două mii de ani, până la ascensiunea Imperiului Rus în secolul al XVIII-lea, care a retras harta Europei mutând granița de est a continentului până la Ural.

Împărțirea stepelor pontice între Europa și Asia nu însemna mare lucru pe vremea romanilor. Strabon a scris despre sarmații care locuiau atât pe malul stâng, cât și pe cel drept al Donului, iar Ptolemeu, unul dintre succesorii săi, a povestit în secolul al II-lea d.Hr. despre două triburi ale sarmaților, unul european, celălalt asiatic — o împărțire care avea să persiste în lucrările geografilor europeni timp de încă un mileniu și jumătate. Mai importantă decât imaginara graniță de est a Europei era frontiera reală, cea care demarca civilizațiile: coloniile mediteraneene de pe malul nordic al Mării Negre și nomazii din stepele pontice. Spre deosebire de coloniile grecești, care erau înconjurate de fortificații, această frontieră nu a fost niciodată trasată în piatră, ci a creat, în schimb, o zonă vastă în care coloniștii și localnicii interacționau, iar limbile, religiile și culturile diferite se îmbinau, dând naștere unor noi realități sociale și culturale.

Granița deosebit de importantă dintre nomazii din stepă și agricultorii din întinderile de silvostepă, care îi era cunoscută lui Herodot, i-a devenit invizibilă lui Strabon. Este greu de spus dacă aceasta a dispărut cu totul sau dacă scriitorii mediteraneeni pur și simplu nu mai erau conștienți de ea. Geografia și ecologia au rămas neschimbate, dar populația probabil că nu. Cu toate acestea, este evident că la jumătatea primului mileniu al erei noastre, când descoperim noi consemnări cu privire la această regiune în scrierile cărturarilor greci, populația din aceste teritorii se afla într-un proces de schimbare.

* Strabon, *Geografia*, vol. 2, traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, Editura Științifică, București, 1972–1983, Cartea a VII-a, Capitolul 2. (N. red.)